NCERT Archive

SOLUTIONS BOOK

CLASS 7

Sanskrit · Deepakam

CHAPTER 1

वन्दे भारतमातरम्

Complete Exercise Solutions · सम्पूर्ण अभ्यास-समाधान

वयम् अभ्यासं कुर्मः | योग्यताविस्तरः | परियोजनाकार्यम्

Contents

Class 7 Sanskrit · Deepakam · Chapter 1 — वन्दे भारतमातरम्

EX
वयम् अभ्यासं कुर्मः
8 questions · Q1 Q2 Q3 Q4 Q5 Q6 Q7 Q8
3

YV
योग्यताविस्तरः
2 questions · Q1 Q2
15

PR
परियोजनाकार्यम्
4 questions · Q1 Q2 Q3 Q4
18

Every question is followed by its answer. Question numbers above are clickable and the PDF bookmarks panel lets you jump to any section or question.

The word-meaning tables of the lesson (pp. 8–9) already give Hindi and English meanings; their column "मातृभाषया अर्थं लिखन्तु" is for each student's own mother tongue.

Figures are cropped from the original lesson. **EX** = exercise, **YV** = योग्यताविस्तरः, **PR** = project work.

हिन्दी: प्रत्येक प्रश्न के बाद उसका उत्तर दिया गया है। ऊपर प्रश्न-संख्याओं पर क्लिक करके सीधे वहाँ जाया जा सकता है। पाठ की शब्दार्थ-तालिकाओं (पृ. ८–९) में हिन्दी और अंग्रेज़ी अर्थ पहले से दिए हैं; "मातृभाषया अर्थं लिखन्तु" स्तम्भ प्रत्येक विद्यार्थी की अपनी मातृभाषा के लिए है।

NCERT Archive

EX

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 1

वयम् अभ्यासं कुर्मः

Solutions · 8 questions · समाधान · ८ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् एकपदेन पदद्वयेन वा उत्तरं लिखन्तु —

(क) पर्वतराजः कः?

(ख) समुद्रः कस्याः चरणौ प्रक्षालयति ?

(ग) त्रिवर्णयुतः ध्वजः कुत्र विलसति ?

(घ) ध्वजस्थितः केशरवर्णः अस्मान् किं वक्तुं प्रेरयति ?

(ङ) कृषकबान्धवाः भारतभूमिं कैः सिञ्चन्ति ?

(च) केषां धवलं यशः राष्ट्रध्वजस्य मध्ये विलसति ?

(छ) सूर्यः कं विना नित्यं सञ्चरति ?

ANSWER उत्तर

(क) हिमालयः

Himalaya · हिमालय

p. 3 — “साक्षात् पर्वतराजः हिमालयः मुकुटरूपेण अस्याः मस्तके शोभते”

(ख) भारतमातुः

Of Bharat Mata (Mother India) · भारतमाता के

p. 3 — “अस्याः चरणौ प्रक्षालयति स्वयं रत्नाकरः समुद्रः”

(ग) भारतमातुः हस्ते

In the hand of Bharat Mata · भारतमाता के हाथ में

p. 4 — “भारतमातुः हस्ते विलसति त्रिवर्णयुतः राष्ट्रध्वजः”

(घ) जयतु सैनिकः

“Victory to the soldier!” · “सैनिक की जय हो!”

p. 4 — “‘जयतु सैनिकः’ इति वक्तुम् अस्मान् प्रेरयति”

NCERT Archive

Figure from the lesson, p. 4 — the saffron colour honours the brave soldiers.

(ङ) स्वस्वेदबिन्दुभिः

By their own sweat-drops · अपने पसीने की बूँदों से

p. 5 — “सर्वदा स्व-स्वेदबिन्दुभिः सिञ्चन्ति”

(च) वैज्ञानिकानाम्

Of the scientists · वैज्ञानिकों का

p. 6 — “वैज्ञानिकानां तत् धवलं यशः धवलवर्णरूपेण”

(छ) विरामम्

Rest / a break (“without rest”) · विश्राम / विराम (बिना रुके)

p. 7 — “सूर्यः विरामं विना नित्यं सञ्चरति”

(क) हिमालयः · (ख) भारतमातुः · (ग) भारतमातुः हस्ते · (घ) जयतु सैनिकः · (ङ) स्वस्वेदबिन्दुभिः · (च) वैज्ञानिकानाम् · (छ) विरामम्

NCERT Archive

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानां पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखन्तु —

(क) पवित्राः नद्यः काः?

(ख) विविधेभ्यः प्रदेशेभ्यः जनाः किमर्थम् आगच्छन्ति ?

(ग) धर्मचक्रं कं भावं बोधयति ?

(घ) कृषकबान्धवानां परिश्रमेण भारतभूमिः कथं सञ्जाता ?

(ङ) विज्ञानस्य केषु क्षेत्रेषु भारतीयैः यशः प्राप्तम् ?

(च) अन्ते सर्वे किं गीतं गायन्ति ?

ANSWER उत्तर

(क) गङ्गा, यमुना, सरस्वती, सिन्धुः, ब्रह्मपुत्रः, गण्डकी, महानदी, नर्मदा, गोदावरी, कृष्णा, कावेरी इत्यादयः पवित्राः नद्यः प्रवहन्ति ।

p. 3 (Holy rivers such as Ganga, Yamuna, Saraswati, Sindhu, Brahmaputra, Gandaki, Mahanadi, Narmada, Godavari, Krishna and Kaveri flow here.)

हिन्दी: गङ्गा, यमुना, सरस्वती, सिन्धु, ब्रह्मपुत्र, गण्डकी, महानदी, नर्मदा, गोदावरी, कृष्णा, कावेरी आदि पवित्र नदियाँ बहती हैं ।

Figure from the lesson, p. 2 — the map 'भारतमाता' showing the holy rivers, mountain ranges and pilgrim places.

(ख) तीर्थक्षेत्राणां धूलिं ललाटे स्थापयितुं विविधेभ्यः प्रदेशेभ्यः असंख्याः जनाः आगच्छन्ति ।

p. 3 (Countless people come from different regions to place the dust of the holy places on their foreheads.)

हिन्दी: विभिन्न प्रदेशों से असंख्य लोग तीर्थस्थलों की धूल को माथे पर लगाने के लिए आते हैं ।

(ग) धर्मचक्रं 'चलनीयं कर्तव्यपथे वै, न विरम, सततं चल' इति भावं बोधयति ।

p. 7 (The Dharmachakra gives the message: keep moving on the path of duty — do not stop, keep going.)

हिन्दी: धर्मचक्र यह भाव बताता है कि कर्तव्य-पथ पर चलते रहो, रुको नहीं, निरन्तर चलो ।

NCERT Archive

Figure from the lesson, p. 7 — the Dharmachakra (24 spokes) in the centre of the flag.

(घ) कृषकबान्धवानां परिश्रमेण एव भारतभूमिः समृद्धा सस्यश्यामला च सञ्जाता ।

p. 5 (Through the hard work of the farmers alone, the land of India has become prosperous and green with crops (सस्यश्यामला).)

हिन्दी: किसान-भाइयों के परिश्रम से ही भारतभूमि समृद्ध और फसलों से हरी-भरी (सस्यश्यामला) हो गई।

Figure from the lesson, p. 5 — the green colour of the flag stands for the farmers' prosperity.

(ङ) अणुशास्त्रे, सङ्गणकशास्त्रे, चिकित्साशास्त्रे, अन्तरिक्षशास्त्रे, आयुधशास्त्रे इत्यादिषु विज्ञानस्य क्षेत्रेषु भारतीयैः यशः प्राप्तम् ।

p. 6 (Indians have won great fame in atomic science, computer science, medical science, space science, science of weapons and other fields of science.)

हिन्दी: परमाणु-विज्ञान, कम्प्यूटर-विज्ञान, चिकित्सा-विज्ञान, अन्तरिक्ष-विज्ञान, शस्त्र-विज्ञान आदि क्षेत्रों में भारतीयों ने यश पाया है।

Figure from the lesson, p. 6 — the white colour stands for the scientists' achievements.

(च) अन्ते सर्वे 'वयं बालका भारतभक्ताः, वयं बालिका भारतभक्ताः' इति गीतं गायन्ति ।

p. 7 (At the end, all sing the song 'We boys are devotees of Bharat, we girls are devotees of Bharat; all of us are devotees of Bharat, able to conquer earth and heaven.')

हिन्दी: अन्त में सब यह गीत गाते हैं — "हम बालक भारतभक्त हैं, हम बालिकाएँ भारतभक्त हैं; हम सब भारतभक्त पृथ्वी और स्वर्ग को जीतने में समर्थ हैं।"

NCERT Archive

Figure from the lesson, p. 7 — children singing with the national flag.

QUESTION 3 प्रश्न 3

३. रेखाङ्कितानि पदानि आश्रित्य उदाहरणानुसारं प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु —

यथा – अस्माकं वत्सला भारतमाता । – केषां वत्सला भारतमाता ?

(क) समुद्रः भारतमातुः चरणौ प्रक्षालयति ।

(ख) जनाः तीर्थक्षेत्राणां धूलिं ललाटे स्थापयन्ति ।

(ग) वीराः भारतमातुः सर्वदा सेवां कृतवन्तः ।

(घ) 'जयतु कृषकः' इति वक्तुम् अस्मान् प्रेरयति ।

(ङ) नदी कष्टानि सहमाना प्रवहति ।

(च) वयं गौरववर्धनार्थं प्रयत्नं कुर्मः ।

ANSWER उत्तर

Rule used: the underlined word is replaced by the matching question word — for a person or thing in the nominative कः / का / के / किम्; for a place कुत्र; for plural persons in the accusative कान्; for possession कस्य / कस्याः / केषाम्. The rest of the sentence stays the same.

हिन्दी: रेखांकित पद के स्थान पर उसके लिंग, विभक्ति और वचन के अनुसार उचित प्रश्नवाचक शब्द रखें; शेष वाक्य वही रहता है ।

(क) समुद्रः **कस्याः** चरणौ प्रक्षालयति ?

Whose feet does the ocean wash? · समुद्र किसके चरण धोता है?

भारतमातुः (षष्ठी, एकवचनम्, स्त्री) → **कस्याः**

(ख) जनाः तीर्थक्षेत्राणां धूलिं **कुत्र** स्थापयन्ति ?

Where do people place the dust of the holy places? · लोग तीर्थस्थलों की धूल कहाँ लगाते हैं?

ललाटे (स्थान-बोधक, सप्तमी) → **कुत्र**

NCERT Archive

(ग) **के** भारतमातुः सर्वदा सेवां कृतवन्तः ?

Who always served Bharat Mata? · भारतमाता की सदा सेवा किन्होंने की?

वीराः (प्रथमा, बहुवचनम्, पुंल्लिङ्ग) → **के**

(घ) 'जयतु कृषकः' इति वक्तुं **कान्** प्रेरयति ?

Whom does it inspire to say 'Victory to the farmer'? · 'किसान की जय हो' कहने के लिए किन्हें प्रेरित करता है?

अस्मान् (द्वितीया, बहुवचनम्) → **कान्**

(ङ) **का** कष्टानि सहमाना प्रवहति ?

Who flows on, bearing hardships? · कष्टों को सहती हुई कौन बहती है?

नदी (प्रथमा, एकवचनम्, स्त्री) → **का**

(च) वयं गौरववर्धनार्थं **किं** कुर्मः ?

What do we do to increase her glory? · हम गौरव बढ़ाने के लिए क्या करते हैं?

प्रयत्नं (द्वितीया, एकवचनम्, नपुंसकलिङ्ग) → **किम्**

NCERT Archive

QUESTION 4 प्रश्न 4

४. अधः प्रदत्तानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानेषु रूपाणि लिखन्तु —

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	
(क)	चरणम्	चरणौ	.....	(द्वितीया विभक्तिः)
(ख)	नदी	.....	नद्यः	(प्रथमा विभक्तिः)
(ग)	ललाटे	.....	.....	(सप्तमी विभक्तिः)
(घ)	देशाय	.....	.....	(चतुर्थी विभक्तिः)
(ङ)	चक्रम्	.....	चक्राणि	(प्रथमा विभक्तिः)
(च)	.....	.....	वैज्ञानिकैः	(तृतीया विभक्तिः)
(छ)	अहम्	.....	.....	(प्रथमा विभक्तिः)
(ज)	विज्ञानस्य	.....	.....	(षष्ठी विभक्तिः)

ANSWER उत्तर

Answer · उत्तर Given in the book · पुस्तक में दिया गया

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	विभक्तिः
(क)	चरणम्	चरणौ	**चरणानि**	द्वितीया
(ख)	नदी	**नद्यौ**	नद्यः	प्रथमा
(ग)	ललाटे	**ललाटयोः**	**ललाटेषु**	सप्तमी
(घ)	देशाय	**देशाभ्याम्**	**देशेभ्यः**	चतुर्थी
(ङ)	चक्रम्	**चक्रे**	चक्राणि	प्रथमा
(च)	**वैज्ञानिकेन**	**वैज्ञानिकाभ्याम्**	वैज्ञानिकैः	तृतीया
(छ)	अहम्	**आवाम्**	**वयम्**	प्रथमा
(ज)	विज्ञानस्य	**विज्ञानयोः**	**विज्ञानानाम्**	षष्ठी

Check: the case and number of the given form fix the other two forms of the same word — e.g. (ग) ललाटे is the locative singular of ललाट, so the dual is ललाटयोः and the plural is ललाटेषु.

NCERT Archive

QUESTION 5 प्रश्न 5

५. अधः प्रदत्तानि वाक्यानि पठित्वा मातृभाषायां/ प्रान्तीयभाषायाम्/आङ्ग्लभाषायां वा अनुवादं कुर्वन्तु —

(क) भारतभूमौ पवित्राः नद्यः प्रवहन्ति ।

(ख) भारतस्य मस्तके हिमालयः मुकुटरूपेण शोभते ।

(ग) भारतभूमौ श्रेष्ठाः पर्वताः विराजन्ते ।

(घ) राष्ट्रध्वजे केशरः, श्वेतः, हरितः च वर्णाः सन्ति ।

(ङ) वयं भारते जन्म प्राप्तवन्तः ।

ANSWER उत्तर

Note: the exercise allows translation into the mother tongue, a regional language or English. Hindi and English translations are given here; write the version in your own language in the same way.
टिप्पणी: अपनी मातृभाषा / प्रान्तीय भाषा में भी इसी प्रकार अनुवाद लिखें ।

(क) Holy rivers flow on the land of India.

हिन्दी: भारतभूमि पर पवित्र नदियाँ बहती हैं ।

(ख) The Himalaya shines like a crown on the head of India.

हिन्दी: भारत के मस्तक पर हिमालय मुकुट के रूप में सुशोभित होता है ।

(ग) Noble (excellent) mountains stand majestically on the land of India.

हिन्दी: भारतभूमि पर श्रेष्ठ पर्वत शोभायमान हैं ।

(घ) In the national flag there are the colours saffron, white and green.

हिन्दी: राष्ट्रध्वज में केसरिया, श्वेत और हरे रंग हैं ।

(ङ) We were born in India.

हिन्दी: हमने भारत में जन्म पाया (हम भारत में जन्मे) ।

NCERT Archive

QUESTION 6 प्रश्न 6

६. अधः प्रदत्तानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं विभक्तिं वचनं च लिखन्तु —

	शब्दः	विभक्तिः	वचनम्
(क)	भारतमाता	प्रथमा विभक्तिः	एकवचनम्
(ख)	नद्यः	.....	.....
(ग)	ललाटे	.....	.....
(घ)	तीर्थक्षेत्राणाम्	.....	.....
(ङ)	देशस्य	.....	.....
(च)	बलिदानम्	.....	.....
(छ)	कृषीवलबान्धवाः	.....	.....
(ज)	अस्मान्	.....	.....
(झ)	क्षेत्रेषु	.....	.....

ANSWER उत्तर

Answer · उत्तर Given in the book · पुस्तक में दिया गया

	शब्दः	विभक्तिः	वचनम्	मूलशब्दः
(क)	भारतमाता	प्रथमा विभक्तिः	एकवचनम्	भारतमाता (given)
(ख)	नद्यः	**प्रथमा विभक्तिः**	**बहुवचनम्**	नदी
(ग)	ललाटे	**सप्तमी विभक्तिः**	**एकवचनम्**	ललाट
(घ)	तीर्थक्षेत्राणाम्	**षष्ठी विभक्तिः**	**बहुवचनम्**	तीर्थक्षेत्र
(ङ)	देशस्य	**षष्ठी विभक्तिः**	**एकवचनम्**	देश
(च)	बलिदानम्	**द्वितीया विभक्तिः**	**एकवचनम्**	बलिदान (पाठे 'बलिदानं सूचयति')
(छ)	कृषीवलबान्धवाः	**प्रथमा विभक्तिः**	**बहुवचनम्**	कृषीवलबान्धव
(ज)	अस्मान्	**द्वितीया विभक्तिः**	**बहुवचनम्**	अस्मद्
(झ)	क्षेत्रेषु	**सप्तमी विभक्तिः**	**बहुवचनम्**	क्षेत्र

Note on (च): बलिदानम् is a neuter noun, so its nominative and accusative singular look alike. In the lesson sentence it is the object of सूचयति, so it is taken as **द्वितीया, एकवचनम्**.

NCERT Archive

QUESTION 7 प्रश्न 7

७. पाठे प्रयुक्तानि क्रियापदानि रिक्तस्थानेषु लिखन्तु —

शृणुमः

ANSWER उत्तर

Verb used in the lesson · पाठ में प्रयुक्त Given in the book · पुस्तक में दिया गया

शृणुमः We listen हम सुनते हैं	**जानीमः** We know हम जानते हैं	**वर्तते** is (exists) है / विद्यमान है	**करोमि** I do मैं करता/करती हूँ
भवामः we become हम होते हैं	**इच्छावः** we two wish हम दोनों चाहते हैं	**शोभते** shines शोभित होता है	**प्रक्षालयति** washes धोता है
विराजन्ते are present / shine शोभायमान हैं	**प्रवहन्ति** flow बहती हैं	**आगच्छन्ति** come आते हैं	**विलसति** gleams सुशोभित होता है
प्रयच्छन्ति give देते हैं	**सूचयति** indicates सूचित करता है	**प्रेरयति** inspires प्रेरित करता है	**सिञ्चन्ति** sprinkle (water) सींचते हैं

Where they occur in the lesson: शृणुमः, जानीमः, वर्तते, करोमि (p. 1); भवामः, इच्छावः, शोभते, प्रक्षालयति, विराजन्ते, प्रवहन्ति, आगच्छन्ति (p. 3); विलसति, प्रयच्छन्ति, सूचयति, प्रेरयति (p. 4); सिञ्चन्ति (p. 5). Any other verbs used in the lesson, such as परिपोषयति, बोधयति, सञ्चरति, कुर्मः, गायामः, are equally correct.

NCERT Archive

QUESTION 8 प्रश्न 8

८. अधः प्रदत्तानां क्रियापदानां त्रिषु पुरुषेषु त्रिषु वचनेषु च लट्-लकारस्य रूपाणि लिखन्तु —

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	भवति	.....	.....
मध्यमपुरुषः	.....	.....	.....
उत्तमपुरुषः	.....	.....	.....

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	अस्ति	.....	.....
मध्यमपुरुषः	.....	.....	.....
उत्तमपुरुषः	.....	.....	.....

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	.....	.....	.....
मध्यमपुरुषः	.....	.....	.....
उत्तमपुरुषः	.....	.....	इच्छामः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	.....	.....	आगच्छन्ति
मध्यमपुरुषः	.....	.....	.....
उत्तमपुरुषः	.....	.....	.....

ANSWER उत्तर

Answer · उत्तर Given in the book · पुस्तक में दिया गया

भू (to be) · given: भवति

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	भवति	भवतः	भवन्ति
मध्यमपुरुषः	भवसि	भवथः	भवथ
उत्तमपुरुषः	भवामि	भवावः	भवामः

NCERT Archive

अस् (to be) · given: अस्ति

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	अस्ति	स्तः	सन्ति
मध्यमपुरुषः	असि	स्थः	स्थ
उत्तमपुरुषः	अस्मि	स्वः	स्मः

इष् (to wish) → इच्छ · given: इच्छामः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	इच्छति	इच्छतः	इच्छन्ति
मध्यमपुरुषः	इच्छसि	इच्छथः	इच्छथ
उत्तमपुरुषः	इच्छामि	इच्छावः	इच्छामः

आ + गम् (to come) → आगच्छ · given: आगच्छन्ति

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	आगच्छति	आगच्छतः	आगच्छन्ति
मध्यमपुरुषः	आगच्छसि	आगच्छथः	आगच्छथ
उत्तमपुरुषः	आगच्छामि	आगच्छावः	आगच्छामः

लट्-लकारः is the present tense. Each verb is conjugated in the three persons (प्रथम, मध्यम, उत्तम) and three numbers (एकवचन, द्विवचन, बहुवचन).

NCERT Archive

YV

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 1

योग्यताविस्तरः

Solutions · 2 questions · समाधान · २ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. भारतस्य राष्ट्रगानस्य 'वन्दे मातरम्' इत्यस्य पूर्णं मूलस्वरूपं मिलित्वा गायामः ।

The original song 'वन्दे मातरम् (मूलगीतम्)' is printed on p. 14 · मूलगीत पृ. १४ पर दिया गया है

ANSWER उत्तर

Note: this is a group-singing activity, so no written answer is required. The meaning of each part of the song is given below, to be read before singing. The song's text is in the book (p. 14).
टिप्पणी: यह सामूहिक गायन की गतिविधि है; गाने से पहले गीत के प्रत्येक अंश का भाव समझ लें ।

१ कक्षायां सर्वे मिलित्वा पृ. १४ तमे स्थितं 'वन्दे मातरम् (मूलगीतम्)' पूर्णं गायामः ।

Sing the complete original song printed on p. 14 together as a class, in order, pronouncing every word clearly · कक्षा में सब मिलकर पृ. १४ पर दिया हुआ पूरा मूलगीत क्रम से, स्पष्ट उच्चारण के साथ गाएँ ।

२ आरम्भः — मातृवन्दना

The refrain 'वन्दे मातरम्' salutes the Mother — rich in water and fruit (सुजलां सुफलां), cooled by the Malaya breeze, dark-green with crops (शस्य-श्यामलाम्) · माता की वन्दना — जल और फल से भरपूर, मलय की शीतल हवा वाली, फसलों से हरी-भरी ।

३ प्रथमः अंशः (॥१ ॥)

Nights thrilled by bright moonlight; trees adorned with blossoming flowers; the Mother of sweet smile and sweet speech, giver of happiness and boons · उजली चाँदनी से पुलकित रातें, खिले फूलों वाले वृक्षों से शोभित; मधुर हँसी और मधुर वाणी वाली, सुख और वरदान देने वाली माता ।

४ द्वितीयः अंशः (॥२ ॥)

Crores of voices roar, fourteen crore (द्विसप्तकोटि) hands hold sharp swords — "Who says, Mother, that you are weak?" She bears great strength, saves us and drives back the enemy ranks · करोड़ों कण्ठों का निनाद, चौदह करोड़ भुजाओं में तेज तलवारें — "माँ, तुम्हें दुर्बल कौन कहता है?" वह महाबलशालिनी, तारने वाली और शत्रु-दल को रोकने वाली है ।

५ तृतीयः अंशः (॥३ ॥)

NCERT Archive

You are knowledge, dharma, the heart and its core; you are the life in the body, the strength in the arms and the devotion in the heart; your image is installed in every temple · तुम विद्या, धर्म, हृदय और उसका मर्म हो; शरीर में प्राण, भुजाओं में शक्ति और हृदय में भक्ति तुम्हीं हो; हर मन्दिर में तुम्हारी ही प्रतिमा है।

६ चतुर्थः अंशः (॥४ ॥) समापनं च

You are Durga bearing ten weapons, Lakshmi who dwells on the lotus, and Vani who gives knowledge — I bow to you; the song ends in praise of the dark-green, simple, sweetly smiling Mother, the Earth that bears and nourishes all · तुम दस शस्त्र धारण करने वाली दुर्गा, कमल पर विहार करने वाली लक्ष्मी और विद्यादायिनी वाणी हो — तुम्हें नमन; अन्त में श्यामल, सरल, सुमुस्कान वाली, सबका भरण करने वाली धरती-माता की वन्दना।

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. ब्रिटिशजनानां शासनकाले प्रमुखकार्यक्रमेषु तेषां राष्ट्रगीतं 'गॉड सेव द क्वीन' इति सर्वे अनिवार्यरूपेण गायन्ति स्म। तद् ज्ञात्वा बङ्किमचन्द्रवर्यः तस्य गीतस्य विकल्परूपेण भारतमातुः गौरवसूचकं 'वन्दे मातरम्' इति गीतं रचितवान्। एतद् गीतं १८८२ तमे वर्षे प्रकाशिते 'आनन्दमठ' इति ग्रन्थे वर्तते। तस्य प्रकाशनात् पूर्वमेव भारतीयाः 'वन्दे मातरं' गीतं सर्वत्र गातुम् आरब्धवन्तः। 'वन्दे मातरम्' इति गीतेन सह एतस्य इतिहासः अपि अवश्यं सर्वैः पठनीयः।

ANSWER उत्तर

Key points of the passage (p. 14), to be read and understood · अनुच्छेद के मुख्य बिन्दु

१ ब्रिटिश-शासनकाले प्रमुखकार्यक्रमेषु सर्वे 'गॉड सेव द क्वीन' इति राष्ट्रगीतं अनिवार्यरूपेण गायन्ति स्म।

During British rule everyone had to sing 'God Save the Queen' at important programmes · ब्रिटिश शासन में प्रमुख कार्यक्रमों में सभी को 'गॉड सेव द क्वीन' अनिवार्य रूप से गाना पड़ता था।

२ तद् ज्ञात्वा बङ्किमचन्द्रवर्यः विकल्परूपेण भारतमातुः गौरवसूचकं 'वन्दे मातरम्' इति गीतं रचितवान्।

Knowing this, Bankim Chandra composed 'Vande Mataram', which tells the glory of Bharat Mata, as an alternative · यह जानकर बङ्किमचन्द्र ने इसके विकल्प के रूप में भारतमाता का गौरव बताने वाला 'वन्दे मातरम्' रचा।

३ इदं गीतं १८८२ तमे वर्षे प्रकाशिते 'आनन्दमठ' इति ग्रन्थे वर्तते।

The song is in the book 'Anandamath', published in 1882 · यह गीत १८८२ में प्रकाशित 'आनन्दमठ' ग्रन्थ में है।

४ प्रकाशनात् पूर्वमेव भारतीयाः 'वन्दे मातरं' गीतं सर्वत्र गातुम् आरब्धवन्तः।

Even before its publication Indians had begun to sing it everywhere · इसके प्रकाशन से पहले ही भारतीय इसे सर्वत्र गाने लगे थे।

NCERT Archive

५ गीतेन सह एतस्य इतिहासः अपि सर्वैः अवश्यं पठनीयः ।

Along with the song, everyone must also read its history · गीत के साथ उसका इतिहास भी सबको अवश्य पढ़ना चाहिए ।

p. 14 — "'वन्दे मातरम्' इति गीतेन सह एतस्य इतिहासः अपि अवश्यं सर्वैः पठनीयः"

NCERT Archive

PR

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 1

परियोजनाकार्यम्

Solutions · 4 questions · समाधान · ४ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. जयतु सैनिकः, जयतु कृषकः, जयतु वैज्ञानिकः इति उद्घोषान् बृहत्फलके विलिख्य विद्यालयस्य कक्षायाः च भित्तिषु स्थापयन्तु। एतेषां मातृभाषया अनुवादं च कुर्वन्तु।

ANSWER उत्तर

How to do it: write each slogan in large letters on a chart, put the translation in your mother tongue below it, and display the charts on the school and classroom walls. Hindi and English translations are given as a model.

विधि: प्रत्येक उद्घोष बड़े अक्षरों में चार्ट पर लिखें, नीचे अपनी मातृभाषा में अनुवाद लिखें और उसे विद्यालय व कक्षा की दीवारों पर लगाएँ।

१ **जयतु सैनिकः**

English: Victory to the soldier! · हिन्दी: सैनिक की जय हो! · Colour in the flag: saffron (केशरवर्णः)

p. 4 — "'जयतु सैनिकः' इति वक्तुम् अस्मान् प्रेरयति ध्वजस्थितः अयं केशरवर्णः"

२ **जयतु कृषकः**

English: Victory to the farmer! · हिन्दी: किसान की जय हो! · Colour in the flag: green (हरितवर्णः)

p. 5 — "'जयतु कृषकः' इति वक्तुम् अस्मान् प्रेरयति ध्वजस्थितः एषः हरितवर्णः"

३ **जयतु वैज्ञानिकः**

English: Victory to the scientist! · हिन्दी: वैज्ञानिक की जय हो! · Colour in the flag: white (धवलवर्णः)

p. 6 — "'जयतु वैज्ञानिकः' इति वक्तुम् अस्मान् प्रेरयति ध्वजमध्यस्थः अयं धवलवर्णः"

NCERT Archive

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. स्वप्रदेशे विद्यमानानां नदीनां पर्वतानां तीर्थक्षेत्राणां च नामानि लिखन्तु।

ANSWER उत्तर

The answer depends on your own state. Find the Sanskrit names of the rivers, mountain ranges and pilgrim places of your state from the map 'भारतमाता' (p. 2), the lesson text (p. 3) and the table of ancient and modern names (p. 9). Four model answers, using only names given in the lesson, are shown below.
उत्तर आपके अपने प्रदेश पर निर्भर है; पाठ के मानचित्र (पृ. २), पाठ (पृ. ३) और नाम-सारणी (पृ. ९) की सहायता लें।

1 उत्तराखण्डः

नद्यः: गङ्गा (भागीरथी / अलकनन्दा), यमुना (कालिन्दी), शारदा (काली / महाकाली)
पर्वतः / पर्वतमाला: हिमालयः
तीर्थक्षेत्राणि: हरिद्वारम् (माया / मायापुरी)

2 उत्तरप्रदेशः

नद्यः: गङ्गा, यमुना, सरयूः (घाघरा)
पर्वतः / पर्वतमाला: —
तीर्थक्षेत्राणि: अयोध्या, मथुरा, काशी (वाराणसी), प्रयागः

3 गुजरातः

नद्यः: नर्मदा (रेवा), तापी (ताप्ती)
पर्वतः / पर्वतमाला: रैवतकः (गिरनारः), अरावलिः
तीर्थक्षेत्राणि: सोमनाथः, द्वारिका, पदलिप्तपुरम् (पालीताणा)

4 महाराष्ट्रम्

नद्यः: गोदावरी, कृष्णा, तापी (ताप्ती)
पर्वतः / पर्वतमाला: सह्याद्रिः
तीर्थक्षेत्राणि: घुश्मेश्वरम् (घृष्णेश्वरम्), पाण्डुरङ्गपुरम् (पण्ढरपुरम्)

QUESTION 3 प्रश्न 3

३. विरामदिनेषु मातापितृभ्यां सह कृषिक्षेत्रं गच्छन्तु। तत्र कृषिकार्यं दृष्ट्वा संस्कृतभाषया पञ्चवाक्यैः अस्य वर्णनं कुर्वन्तु अथवा चित्रं रचयन्तु।

ANSWER उत्तर

Model answer in five Sanskrit sentences, using words from the lesson. Visit a real farm and describe what *you* see; you may draw a picture instead.
नमूना-उत्तर: पाँच संस्कृत वाक्य; वास्तविक खेत में जो देखें वही लिखें अथवा चित्र बनाएँ।

NCERT Archive

१ अहं मातापितृभ्यां सह कृषिक्षेत्रं गतवान्/गतवती ।
I went to the farm with my parents. · मैं माता-पिता के साथ खेत में गया/गई ।

२ कृषकः वृषभाभ्यां क्षेत्रं कर्षति ।
The farmer ploughs the field with two oxen. · किसान दो बैलों से खेत जोतता है ।

३ क्षेत्रे हरितानि सस्यानि शोभन्ते ।
Green crops shine in the field. · खेत में हरी फसलें शोभित हो रही हैं ।

४ कृषकबान्धवाः स्वस्वेदबिन्दुभिः भारतभूमिं सिञ्चन्ति ।
The farmer-brothers water Mother India's land with their own sweat-drops (p. 5). · किसान-बन्धु अपने पसीने की बूँदों से भारतभूमि को सींचते हैं ।

५ 'जयतु कृषकः' इति वदामः ।
We say "Victory to the farmer!" · हम कहते हैं — "किसान की जय हो!"

QUESTION 4 प्रश्न 4

४. दशानां (१०) देशभक्तानां नामसहितानि चित्राणि सङ्कलय्य A3 आकारस्य कलापत्रके (A3 size Drawing sheet) संश्लेषयन्तु ।

ANSWER उत्तर

Steps: (1) choose ten patriots; (2) collect a picture of each and write the name in Sanskrit below it; (3) arrange the ten pictures neatly on an A3 drawing sheet (297 mm × 420 mm), for example in two columns of five; (4) give the sheet a heading and paste the pictures. A model list is given below — you may choose other patriots.
विधि: दस देशभक्तों के चित्र एकत्र करें, नीचे संस्कृत में नाम लिखें और A3 कलापत्रक पर क्रम से चिपकाएँ ।

१ महात्मा गान्धी
Mahatma Gandhi

२ सुभाषचन्द्रः बोसः
Subhas Chandra Bose

३ भगतसिंहः
Bhagat Singh

४ चन्द्रशेखरः आजादः
Chandrashekhar Azad

NCERT Archive

५ लक्ष्मीबाई
Rani Lakshmibai

६ लाला लाजपतरायः
Lala Lajpat Rai

७ बालगङ्गाधरः तिलकः
Bal Gangadhar Tilak

८ सरदारवल्लभभाई पटेलः
Sardar Vallabhbhai Patel

९ रामप्रसादः बिस्मिलः
Ram Prasad Bismil

१० बङ्किमचन्द्रः चट्टोपाध्यायः
Bankim Chandra Chattopadhyay — the 'महान् देशभक्तः' who wrote 'वन्दे मातरम्' (p. 1)

NCERT Archive